

SOSYOLOGCA

TEMMUZ-ARALIK 2020 CİLT:10 SAYI: 20

ISSN: 2146-5207

CAHİT TANYOL'UN SOSYOLOJİ ANLAYIŞI: SOSYOLOJİYİ 'DEVLETBİLİM' OLARAK KURGULAMAK

Ufuk Özcan

Özet: Bu çalışma verdiği eserleriyle bilim ile edebiyat, mektup ile şiir, politika ile sosyoloji arasında mekik dokuyan çok yönlü ama bir o kadar da çelişkilerle dolu bir Cumhuriyet aydını olan Cahit Tanyol'un bilim alanı ile bilim dışı arasındaki gelgitli ilişkisini ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma, Cahit Tanyol'un minör, mezzo ve makro seviyelerde, mesleki bakımdan yadırgatıcı derecede politik bir sosyolog olduğunu iddia etmektedir. Cahit Tanyol'un sosyoloji anlayışı üzerine yazılan bu çalışma ile Tanyol'un salt "bilim insanı" kimliğiyle değerlendirilemeyeceği farkına varılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cahit Tanyol, Sosyoloji, Osmanlı Devleti, Batı Toplumları.

SOCIOLOGY UNDERSTANDING OF CAHİT TANYOL: EDITING SOCIOLOGY AS 'STATE SCIENCE'

Ufuk Özcan

Abstract: This study aims to deal with the tidal relationship between the field of science and the unscientific of Cahit Tanyol, who is versatile yet full of contradictions between science and literature, letters and poetry, politics and sociology with his works. The study claims that Cahit Tanyol is a political sociologist at the minor, mezzo and macro levels, professionally strange. With this study written on Cahit Tanyol's understanding of sociology, it will be realized that Tanyol cannot be evaluated solely as a "scientist".

Keywords: Cahit Tanyol, Sociology, Ottoman State, Western Societies.

CAHİT TANYOL'UN SOSYOLOJİ ANLAYIŞI: SOSYOLOJİYİ 'DEVLETBİLİM' OLARAK KURGULAMAK

Ufuk ÖZCAN

Türkiye'de sosyolojinin asırlık çınarı, 106 yıla yayılan renkli bir ömür: Cahit Tanyol 11 Ağustos 2020'de aramızdan ayrıldı. Kurumsal bir dille ifade edecek olsaydım, kendisiyle tanışmış olmaktan memnun olduğum bir insandı derdim. Fakat bunu derken, amacım bu tanışıklığın şahsıma kattığı olumlu değeri ifade etme ihtiyacı olmazdı. Derdim, kamuoyunda "sosyolog", "sosyalist", "felsefeci", "Atatürkçü", "öğretmen", "hocaların hocası", "şair", "kültür insanı", "dergici", "köşe yazarı", "demagog", "politikacı", "mal-mülk sahibi" sıfatlarıyla tanınmış ve elini attığı hemen her sahada başarılı olmuş bir kişinin yaşamöyküsünü tahlil etmek de olamazdı. Açıkçası, derdim, bir duayenin ardından güzelleme dolu bir nekroloji yazısı yazmak da değil.

Her şeye rağmen, Cumhuriyetin bilim ve kültür mirası söz konusu olduğunda Cahit Tanyol hafızalarda yer etmiş bir aydındır. Eğer Cumhuriyeti onar yıllık dilimlere ayırmış olsak, Cahit Tanyol'un her bir dilime kendi mühürünü vurmaya çabalamış bir bilim/kültür insanı olduğunu teslim edebiliriz. Hatta diyebilirim ki, yüzüncü yılına yaklaştığımız Cumhuriyetle hesaplaşmanın yolu bir bakıma Cahit Tanyol'un kişiliği ve mirasıyla hesaplaşmaktan geçiyor. Ne var ki bu kısa yazıyla Cahit Tanyol'u bahsettiğim yönleriyle bütünsel olarak değerlendirmenin güçlüğü de ortada. Elbette bir duayenin ardından övgülerle dolu bir vefat yazısı yazmak bu ülkenin vasat kültürüne daha uygun düşecek bir tutum olurdu doğrusu. Ne olsa, yaşayanlara değer vermeyip ölüleri yücelten bir kültürün ahfadıyız. Bu yazımda benzer bir kültür örüntüsünün tuzağına düşmeyeceğim. Verdiği eserleriyle sosyoloji ile edebiyat, şiir ile güncel politika arasında mekik dokuyan, çok yönlü ama bir o kadar da çelişkilerle dolu bir Cumhuriyet aydınının bilim alanı ile bilim dışı alan arasındaki gelgitli ilişkisini ele alacağım. Sosyolojiyle ilgili hangi alanda, hangi spesifik konuda çalışırsak çalışalım, öncelikle açık seçik bir hipotez öne

sürmek bir gerekliliktir. Ben de bu yazının hipotezi olarak, Cahit Tanyol'un minör, mezzo ve makro seviyelerde, mesleki bakımdan yadırgatıcı derecede politik bir sosyolog olduğunu iddia etsem herhalde yanlış olmayacak. Bu hipotez, daha baştan, Tanyol'un salt "bilim insanı" kimliğiyle değerlendirilemeyeceği, hatta değerlendirilmemesi gerektiği ön kabulünü içeriyor. Tanyol'un iyi okurları, onun arı-duru ve akıcı Türkçesiyle kaleme aldığı çoğu metnini zevkle okuduklarını itiraf edeceklerdir. Dili kullanma kabiliyetini büyük ölçüde ülkenin elit edebiyat çevreleriyle kurduğu yakın ilişkiye ve üstadı Yahya Kemal'e borçlu olduğunu tahmin etmek zor değil. Tanyol ömrünün büyük bölümünde edebiyatla, edebiyat tarihiyle, özellikle de şiirle yakından ilgiliydi. İlk şiir kitabı *Kuruluş ve Fetih Destanı*, bugün örneğine pek rastlayamayacağımız türden incelikle örülmüş, sağlam bir retoriğe dayalı bir edebi metin numunesidir. Kitapta, edebiyat, tarih ve özgün bir teorik bakış açısı iç içe geçer.

Cahit Tanyol'un gençlik ve yetişme evresinde Sağdan-Soldan birçok aydınla teşrik-i mesaisi vardı. Normalde asla yan yana gelmeyecek insanlarla dostluk kurmuştu. Eskiden böyle insanlara "meşrebi geniş" derlerdi; şimdilerde "renkli bir sima" diyorlar ki, genelde makbul karşılanan bir sıfat. Tanyol, hayatının büyük bölümünde sadece devlet tarafından damgalanmış komünistlerden titizlikle uzak durdu. Ancak belirli dönemlerde sosyalist olduğunu da gizlemedi. Toplumsal gelişim mecrası belirli aralıklarla askeri darbelerle kesintiye uğrayan Türkiye şartlarında "orducu sosyalist" olarak görülebilecek kendine has bir sosyalizm anlayışına sahipti. Ayla Ekkazan Özcan'ın Hoca Kadri Efendi adlı muhalif ve sürgün bir Osmanlı liberali hakkında ilk hazırlıklarını yaptığı yüksek lisans tezi için kendisiyle Moda'daki evinde görüşmeye gittiğimiz 1990'ların başlarında, Turgut Özal'ın uyguladığı liberal politikaların yol açtığı tahribattan söz etmişti. Eleştirilerinde toplumcu, kamucu, dayanışmacı bir bakış açısının izleri vardı. O yıllarda ben de Tanyol'un eski kürsüsünde doktora tezini yazmakta olan bir asistandım ve benzer bir şekilde Özalist politikalara mesafeli ve kuşkuyla yaklaşıyordum. Sohbet konumuz Türkiye için öngörülen Başkanlık sistemine, federal yapıya geçiş gündemine ve Kürt Sorununun çözüm yoluna sıçradı. Özetle önerisi şuydu: Ordunun tamamen barışçıl amaçlarla topyekûn seferber edilmesi gerekiyordu. Tanyol, Güneydoğu'da kanlı çatışmaların yaşandığı o yıllarda tartışmalı "silahsız ordu" şiarını ortaya atmıştı. "Güvenlikçi" yaklaşıma karşı çıkıyordu. Ona göre Anadolu'nun halis evlatlarından oluşan erat, generallerinin emir, sevk ve kumandasında

Kürt illerinde, ilçelerinde ve mezralarda yol, köprü, dispanser, baraj, okul, fabrika binası vb. inşa edecekler, böylece Kürt Sorunu esaslı bir şekilde hal-leadilecekti. Hoca devletçi, kolektivist, dayanışmacı/solidarist, Durkheimci tezlerini dile getiriyordu. Benim gözümdeyse, bu tezlerin herhangi bir sosyalist dayanaktan yoksun olduğu apaçıktı.

Cahit Tanyol'un "ordu aşkı" 1960 Askeri Darbesine kadar geri gidiyordu. Militan bir tarzda olmasa bile, kararlı bir biçimde darbeci konseyin tarafında saf tuttu. Darbeyle aynı yıl yayınladığı *Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş* adlı kitabı bir bakıma dönemin askeri vesayetinin meşrulaştırılması amacına dönüktür. Tanyol'un 27 Mayıs Askeri Darbesinden şahsi olarak da yararlanma yoluna gittiğine dair çeşitli işaretler vardır. Bağlı olduğu kürsünün anıt ismi Hilmi Ziya Ülken'in askeri konseye ihbar edilmesinde adı geçer. Hakkında yürütülen spekülâtif dedikodular ve ihbarlar sonucu Hilmi Ziya Ülken kürsüsünden uzaklaştırılarak Ankara İlahiyat Fakültesi'ne (!) sürülmüş ve kürsünün idaresi 1982 yılına kadar Tanyol'a kalmıştır. Bu yıllarda derslerini nasıl yaptığı konusunda kulaktan dolma bilgilere sahibim: Sokak argosunda "Beş dakkada Beşiktaş" derlerdi hani eskiden, o hesap. Derslerini daha ziyade genç asistanına yaptırıyordu ve derslerin verimli geçtiği söylenemezdi. Öğrencilerinin yetişmesine yeterince özen göstermeyen Tanyol, politik gelişmeler konusunda kamuoyunu bilinçlendirmek için gazetelerde sayısız makale yayınlama yoluna gidiyordu.

1950'lerde gündeminde herhangi bir şekilde Marksizm bulunmayan Tanyol, Marksizmin ülkenin entelektüel gündemini belirlemeye başladığı 1960'larda *Yön*, *Cumhuriyet* gibi solcu olarak bilinen yayın organlarında toplumsal yapı, sosyalizm, feodalizm ve Osmanlılık tartışmalarına katılmış, bu tartışmalara özgün katkılarda bulunmuştur. Sosyalist devrim stratejilerinin havada uçtuğu bu dönemde, askeri darbelerden medet uman Doğan Avcıoğlu gibi aydınların tersine, ordu-politika-vesayet ilişkilerine kimi zaman meşrulaştırıcı ve olumlayıcı bir tarzda, kimi zaman da mesafeli bir tarzda yaklaşmıştır. Tanyol'un askeri vesayete ilişkin tutumu konjonktüre bağlı ve ikircikliydi. 1960'ların başlarında bu konuda gazetelerde yazdığı makaleler incelendiğinde darbeyi haklılaştırıcı nitelikte olduğu açıkça görülmektedir.¹ Üniversite-Ordu ilişkileri bağlamında Tanyol dikkat çekici bir örnektir. 1958

¹ Cahit Tanyol, "Ordu-Gençlik ve Üniversite", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1960 (Bu makalesinin dört ayrı Batı diline çevrilerek NATO dergilerinde yayınlanmış olması ilgi çekicidir). Cahit Tanyol, "27 Mayıs'tan Beklediğimiz", *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1960.

yılından itibaren orduya bağlı Yüksek Kumanda Akademisi'nde ve Milli Savunma Akademisi'nde hocalık yapmaya başlamıştır. Darbeye giden süreçte etkili olmuştur. Yıllar sonra bu konuda oynadığı role dair şöyle demektedir: "... olayların ordu içindeki gelişmesini Akademi vasıtasıyla biliyordum. Hatta 18 Nisan'dır (1960) galiba, bir toplantı yapıldı Yüksek Kumanda Akademisi'nde, ne yapılabilir diye... Ben tüm Osmanlı tarihi boyunca ordu müdahalesinin olumlu sonuçlandığını olmadığını söyledim. Ama baktım içerideki subayların en küçük rütbelisi kurmay albay. Bunlar karar vermişler, biz de tabii fetva verdik sözüm ona 27 Mayıs'a..."² Tanyol çok geçmeden Anayasa tartışmalarına da etkin bir biçimde katılmıştır.³

1960'larda Tanyol'un Behice Boran ile "Osmanlı feodalizmi" konusunda *Yön* dergisinde giriştiği polemikler Osmanlı'nın sınıf, mülkiyet yapısı ve devlet-toplum ilişkileri bakımlarından nasıl ayrıksı bir karakter sergilediğini anlamak açısından önemlidir. Tanyol Osmanlı-Türk devlet ve toplum yapısına özgün, istisnaici bir yaklaşım getirmektedir. Onun bakış açısından Osmanlı'da devlet kadroları hiçbir zaman üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmamış, üretici bir sınıf özelliği göstermemiştir. Devlet üretimden ve üretici sınıflardan bağımsız olarak toplum üzerindeki varlığını sürdürmüştür. Üretim-yönetim ayrılığı Osmanlı Devleti mekanizmasını karakterize eden bir özelliktir. Bu ayrım, Osmanlı'yı Batı toplumlarından ayırt eden temel özelliktir. Tanyol'un Osmanlı Devleti ile Batı toplumları arasındaki temel farklılıklara ilişkin tezlerini şöylece özetlememiz mümkündür: Batı'da sınıf devleti, Osmanlı'da kapıkulu devlet egemendir. Batı bireycidir, Osmanlı toplumcu. Batı'da üretim araçlarına sahip olan sınıflar devlete de sahip olurken, Osmanlı'da kapıkulu kadrosu sosyal sınıflardan bağımsız ve üstündür. Bu nedenle Osmanlı devleti sınıfsal bir temelden yoksundur. Batı'da özel mülkiyet güçlüdür, Osmanlı'da ise kamu mülkiyeti. Batı'da devlet toplum güçlerinden bağımsız değildir, Osmanlı'da ise devlet toplumun üzerinde yer alır ve toplum nezdinde bir ölüm-kalım meselesidir. Batı'da her sınıfın ideal bir devlet anlayışı vardır, Osmanlı'da ise böyle bir şey söz konusu değildir, devlet pratikte en üstün ve yüksek kurumdur. Görüleceği gibi Tanyol'un bu dönemde yaptığı toplumsal yapı

² Cahit Tanyol'dan aktaran Erkan Çav, *Dramın Aydını Cahit Tanyol: Şair-Öğretmen-Felsefeci-Sosyolog*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2011, s. 222.

³ Cahit Tanyol, "1960 Anayasası Nasıl Olmalıdır?", *Yelken*, Sayı: 42, Temmuz 1960.

tahlilleri Doğu-Batı ayrımı modeline dayanmaktadır.⁴ Tanyol'un görüşlerinde Kemal Tahir'in etkisi olduğunu da belirtelim.

1960'larda İstanbul Sosyoloji'de birbiriyle ilişkili iki önemli ve dramatik gelişme gerçekleşti. Bunlardan birincisi, dönemin başında, 1961'de, Türkiye'de sosyolojinin kurumlaşmasında büyük emekleri olan Hilmi Ziya Ülken'in Gökalp'ten sonra yeniden kurucusu olduğu kürsüden uzaklaşmak zorunda bırakılmasıydı. Kürsü Nurettin Şazi Kösemihal ve Cahit Tanyol'un eline kalmıştı. Ülken'in Ankara'ya, İlahiyat Fakültesi'ne gitmek zorunda kaldığı yıl Tanyol hızla profesörlüğe yükseltildi. Sosyoloji kürsüsünün 1960'lı ve 70'li yılları Kösemihal'in, özellikle de Tanyol'un ağırlığıyla biçimlendi. Bu dönemi belirleyen bir başka gelişme, 1950'lere damgasını vuran uygulamalı sosyolojik araştırmaların hâkim bir yöneliş olmaktan çıkması, makro-holistik perspektiflerin güçlenmesiydi. Aynı zamanda sosyolojik çalışmaların yüzü daha fazla tarihe dönmüştü. Bu gelişmede, o yıllarda Marksizme yakınlaşan Tanyol'un rolü yabana atılamaz. Kösemihal'in toplum kavrayışı ve donanımı Marksizmle bir diyalog içine girmesine elverişli değildi. Bunun tek istisnası, dönemin sosyalizm tartışmalarında öne çıkan, Doğan Avcıoğlu'nun 1968'de yayımlanan *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabı için *Sosyoloji Dergisi*'nde yazdığı 25 sayfalık eleştirel makaledir. Kösemihal tartışmayı önemsemiş ama gerisini getirmemiştir. Dolayısıyla 1960'larda, daha önceki dönemde Science Sociale tandanslı, Anglo-Amerikan, liberal yönelimli sosyolojik araştırmalara meyleden Kösemihal'in etkisi nispeten zayıflarken, Hilmi Ziya Ülken'in yokluğunun da etkisiyle, Cahit Tanyol öne çıktı, kürsüdeki etkisi güçlendi. Bu dönemde kürsüye yeni asistanların alınmasıyla sosyolojik araştırmalar gözle görülür bir canlılık kazandı. Özellikle 1960'ların ikinci yarısında Muzaffer Sencer, Oya Sencer (Baydar) ve Yakut Irmak (Sencer) gibi genç asistanların Marksist etkili çalışmaları dönemin üniversite dışındaki tartışmalarıyla uyumluydu. 1960'ların sonlarına doğru ülkede gençlik hareketleri giderek artan bir ivme kazanmıştı. İstanbul Üniversitesi çalkalanıyordu. Oya Sencer'in "*Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu ve Yapısı*" konulu, tez jürisi tarafından kabul edilen doktora tezinin fakülte profesörler kurulunda reddedilmesi

⁴ Tanyol'un 1960'larda Türk toplum yapısına dair özgün tespit ve değerlendirmelerini kıyaslamalı bir şekilde tartışmak için bkz. Kemal Tahir, *Notlar / Batlaşma*, Bağlam Yay., İstanbul, 1992; *Notlar / Osmanlılık/Bizans*, Bağlam Yay., İstanbul, 1992; Baykan Sezer, "Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar 1: Feodalizm", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 4, 1978; Muzaffer Sencer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.

istenmeyen olaylara yol açtı. Oya Sencer 1969'da istifa etmek zorunda kalacaktı. Bu olay üzerine sol gençlik, dönemi tanımlayan üniversite işgali ve boykotuna kadar varan bir eylemlilik sergiledi. Ardından Muzaffer Sencer ve Yakut Irmak da Oya Sencer'le benzeri bir akıbete uğradılar. Cahit Tanyol bir bakıma "kendi çocuklarını yedi." Daha önceki dönemde de asistan Hasan Tanrikut ile Ayda ve Turhan Yörükan'ın bölümden uzaklaştırılmaları kürsüde yeni yapılanmanın başarısız kaldığını gösteriyordu. Bu olaylar sonunda kürsü birdenbire asistansız kalmış, ciddi bir kan kaybı yaşanmıştır.

Tanyol 1971 Askeri Darbesi sırasında ve sonrasında da konjonktüre uygun devletçi ve uyumcu tercihlerde bulunmaktan geri durmamıştır. Yeni dönemin başlangıcında, 60'larda Türkiye'nin toplumsal yapısına ve Türkiye'ye özgü bir sosyalizme ilişkin savunduğu görüşlerinden hızla uzaklaşır. Kemal Tahir'in 1973'te ölümünden çok daha önce Şaşkınbakkal'daki sol çevreden de tamamen kopmuştur. Sosyalist görüşlerini geri çekmiş, Atatürkçülüğünü öne plana çıkarmıştır. O yılların konjonktüründe oldukça muhafazacı bir tutumdur bu. Üniversite ağır bir baskı sürecinden geçmektedir ve bu sert koşullar altında Tanyol kendi kişisel pozisyonunu koruma derdine düşmüştür. Bu konuda küçük bir anekdot aktarayım: Bölümde doçent olarak çalışan Muzaffer Sencer'i uyduruk bir sebeple Rektörlüğe ihbar ettiği dilekçeyi asistanlığım sırasında tesadüf eseri bulup okumuştum. 1971-72 yıllarında kürsünün sosyalist kimlikli genç, parlak ve çalışkan elemanları, Muzaffer Sencer, Oya Baydar (Sencer) ve Yakut Irmak (Sencer) birbiri peşi sıra tasfiye olundular. Tanyol kendi üzerindeki baskıları göğüslemek için onları Fakülte Kurulunun oligarşik makinasına teslim etmişti, yiyin bunları diyerek. 1960'larda "sosyalist" *Yön* dergisinde bir dizi makalesi yayınlanan Tanyol Hoca gene paçayı sıyırdı ve ta ki 1980 Cuntasından yıllar sonrasına kadar kürsünün başında kalmayı başardı.

İstanbul Sosyoloji'de Tanyol'un hışmına uğrayan iki yetenekli hoca daha vardı: Ayda ve Turhan Yörükan. Turhan Yörükan'ın *Üniversitede İlim ve Ahlak: Cahit Tanyol ve Sosyoloji* başlıklı kitabı Türk üniversitesinin müzmin bir sorununa parmak basacak niteliktedir: Doksakoloji, falsifikasyon ve iktidarbilim üretimi. Bu ibretlik kitabı, Tanyol'u hiç okumadığı ve anlamadığı çok belli olan, ama ölümünden sonra "Türk Sosyolojisinin banisi, piri, üstadı, gurusuydu, Allah rahmet eylesin" diyen herkesin ibretle okuması gerekiyor kanımca. Tabii ki Türkiye'de çoğu okur-yazarın yapmadığı bir şekilde: Çapraz ve kıyaslamalı okumadan söz ediyorum. Bu kitap Türkiye'de akademik işleyişe yönelik en ağır eleştirel metinlerden biridir. Aksi yönde de çok örnek metin gösterilebilir: Sağda ve Solda eleştiriye kapalılık,

otorite/kişî tapıncı, kutsama ve yüceltme biçimleri akademik ayrıcalıkları korumanın yegâne yoludur.

Tanyol için, yadırgatıcı derecede politik sosyolog yerine, bir kesimin (ordunun) ve onun politikalarının sosyolog maskeli ideologu desek daha isabetli olur sanırım. Tam kastettiğim şey bu değil elbette; hayatın her sektöründe ve her türlü zeminde kişisel çıkarlarını her şeyden üstün tutma becerisi gösteren bir kişiden söz ediyorum. Kritik zamanlarda ordu sevdalısı (ne olsa Türk siyasal yaşamında “kışlalar Peygamber ocağı” olarak görülür) gözükme olağan bir durumdur. Havayı koklayarak en güçlü pozisyonları önceden görmek ve keseri daima kentine yontmak Cahit Tanyol’un meziyetleri arasındaydı.

12 Eylül 1980, gerek Türkiye, gerekse Cahit Tanyol için yeni bir dönemin başlangıcıdır. Askeri yönetimin en katı uygulamalarının gerçekleştiği 1980’lerin başlarında *Atatürk ve Halkçılık*⁵ adlı kitabını yayımlar. Anlaşılan odur ki, Tanyol ülkede gerçekleşen her askeri darbeye eşzamanlı olarak mevcut statükoya biat ettiğini gösterme çabası içine girmiştir. Bundan hareketle, Tanyol’un ulema sınıfının daima askeri sınıfa tabi olduğu Osmanlı devlet düzeninin fiilen bir sürdürücü aktörü olduğu iddia edilebilir. Onun Cumhuriyet devrimlerine bağlılığı ile ulema rolünü yerine getirmesi arasında aynı anda hem bir paradoks hem de uyum bulunmaktadır.

1990’ların değişen iklimi Tanyol’u oldukça etkilemiş ve görüş değişikliğine sebep olmuştur. 1990 yılında yayımlanan Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu⁶ adlı kitabı 1980’lerde Türk devlet geleneğindeki bozulmayı tahlil etmektedir. Tanyol, yakın geçmişte bizzat onayladığı ve iştirak ettiği siyasal gelişmeler karşısında bir süre sonra eleştirel bir tutum takınmaktadır. Tanyol daima Türkiye’deki güncel gelişmelere yönelik güçlü bir hassasiyet göstermiştir. 90’lar, Kürt meselesinin yakıcı bir biçimde yaşandığı yıllardır. Sıcak sürece müdahale *Türkler ile Kürtler*⁷ kitabıyla gelir. Tanyol Kürt meselesi karşısında askeri çözüme inanmamaktadır; Ziya Gökalp’in II. Meşrutiyet döneminde milliyet sorununa dair etnisist olmayan sosyolojik yaklaşımını benimsemiştir. Kürtlerin Türklerle birlik-beraberliğini savunmaktadır.

⁵ Cahit Tanyol, *Atatürk ve Halkçılık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılı Dizisi No: 6, Ankara, 1981.

⁶ Cahit Tanyol, *Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1990.

⁷ Cahit Tanyol, *Türkler ile Kürtler*, Era Yayınları, İstanbul, 1993.

Tanyol'un görüşleri laiklikten halkçılığa, sosyalizmden Atatürkçülüğe, dinin ve tarikatların Türk toplumundaki önemli yerine dair saptamalarından irtica eleştirisine kadar uzanan geniş bir yelpazede salınıp durmaktadır. Çalışmalarının bütününe bakıldığında zigzaglı bir çizgi izlediğini fark etmemek mümkün değildir. Kemalizm, sosyalizm, İslam arasında paralel geçişlilikler kurması onun özgün ve sentezci sosyolojik anlayışının sonucudur. Örneğin 70'lerin ağır siyasal kriz ortamında, Türkiye'de solun tarikat tarzında örgütlenmesi gerektiğini savunacak kadar "özgün" fikirler öne sürmüştü. 1990'larda ise, Doğu Perinçek'in başkan olduğu İşçi Partisi'nin öncülüğünde oluşturulan Sol İttifak içinde yerini almış ve Kızıl Elma Koalisyonunun vitrindeki ismi olarak Bursa Milletvekili adayı olmuştur.⁸ O yıllarda devlet içinde tutunum sağlamış ulusalcı sol görüşleri onu İşçi Partisi'ne yönlendirmiştir. 90'larda bir başka sosyolog, Şerif Mardin de pro-liberal işadamlarının kurduğu Yeni Demokrasi Hareketi'nde yer almıştı. Sonradan AKP'li Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun ve Nakşibendilerin yere göğe sığdıramadıkları Şerif Mardin ile Tanyol'un 90'lardaki politik tutum alışlarının birbirine taban tabana zıt olduğu görülmektedir. İki sosyologun 1990'larda Türkiye'de siyasetin şekillenmesindeki rollerini kıyaslayarak Türkiye'de bilim-siyaset ilişkilerine dair özgün çıkarımlarda bulunmak mümkündür.

Cahit Tanyol entelektüel yaşamı boyunca sürekli bir arayış içinde oldu. Ancak bu arayışlarının daha çok şahsi bir zeminde kaldığı, kurumsallaşması için özel bir çaba göstermediği rahatlıkla söylenebilir. Kendi kimliğini öne çıkarma ve koruma çabası bölümün yeni oluşan kimliğinin dışında kendisini ifade etmeye dönüştü. Zaman içinde görüşlerindeki değişiklik, kendi içinde tutarlı ve sistemli bir sosyoloji anlayışı geliştirmesinin önünde engel oldu. Sonuçta kendisini bir sosyolog olarak önemsemektense bir şair olarak tanımlamayı yeğlemesinin temel sebebi bu durum olsa gerektir.

Tanyol'un sosyoloji kürsüsünde etkili olduğu, ağırlık taşıdığı dönem özellikle 1960'lı yıllardır. 1950'li yıllarda Hilmi Ziya Ülken'in gölgesi altındadır. Kimliği şair ve yazar olarak biçimlendirmesi ise daha öncesine, 1930'lu-40'lu yıllara kadar geri gider. Belki de, kendisiyle yapılan uzun söyleşide ifade ettiği gibi, onun kendisini en yetkin biçimde ifade ettiği tek alan şiiirdir.⁹ Son dönemde kendisini bir sosyolog olarak değil şair-edebiyatçı kimliğiyle ta-

⁸ Çav, a.g.e., s. 524.

⁹ Tuğrul Tanyol, "Hayata, Edebiyata, Düşünceye Dair - Cahit Tanyol ile Söyleşi", *Cogito*, sayı: 35, 2003, s. 55-99.

nımlaması rastlantı değildir. Bir bakıma bu tanımlama, edebiyat-şiiir dergiciliğinde gösterdiği büyük hünere karşılık sosyoloji alanındaki sınırlılığının itirafını içermektedir. Tanyol'un bir dönem ülkenin önde gelen şair, hikâyeci ve romancılarını sürükleyerek onlarla birlikte yaptığı işler, kültürümüze katkıları elbette unutulamaz. *Kuruluş ve Fetih Destanı* Türk şiirine yeni bir mecra açma girişimi olarak görülebilir. Bu eser, Türk şiirinin serüvenindeki yeri her ne kadar tamamen farklı/karşıt bir yerde dursa da Nazım Hikmet'in Şeyh Bedreddin Destanı ile benzer bir konumdadır. Ne yazık ki, Tanyol'un Türk sosyolojisindeki yeri için benzer bir tespiti aynı kararlılıkla iddia edemiyoruz. Cahit Tanyol'un akademik yaşamını onar yıllık devrelere bölersek farklı yönelişler içine girdiğini gözlemlemek mümkündür. Bu yeni yönelişler bir yerde dönemsel siyasi dalgalarla -kimi zaman eleştirel yönler barındırsa bile- örtüşür ve uyumludur. Cahit Tanyol'un sosyoloji kürsüsünde kendisinden sonra bir takipçisi çıkmaması ve bölümde gerçekleşen tasfiyeler üzerinde bu açıdan da düşünmek gerekir. Onun 1960'larda çeşitli gazetelerde ve *Yön* dergisinde katıldığı -o dönem için büyük önemi haiz- tartışmalardan bugüne herhangi bir iz kalmamıştır. Tanyol'un da Türkiye'nin hızla değişen politik ikliminde bir zamanlar savunduklarına zıt sayılabilecek görüşleri savunduğu görülmüştür.

Cahit Tanyol en önemli eseri olarak *Düş Yorgunu* adlı şiir kitabını göstermektedir. Sosyolojik bir eser olmaması dikkat çekicidir. Olağanüstü bir Türkçe ile kendisini tanımladığı şu sözler onun bir ömürlük çabasının niteliğini göstermektedir: *"Bütün dostlar, tanıdıklar ve sevdiklerim bir bir gitti. Gençlik yıllarımın anıları uzak ve sisli bir aynadan bana gülümsüyor... Başımı arkaya çevirince önümden kaç kuşağın geçip gittiğini gördüm... Yahya Kemal'den Tanpınar'a, Sait Faik'ten Tarancı'ya kadar kaç kuşak önümden akıp gitti. Çoğu dostumdu. Her biri bir şeyler alıp götürdü benden. Kendi yalnızlığımı eğiriyorum şimdi. Kendi kuşağımdan kendi cenazesini kaldıran son insan gibi hissediyorum kendimi. Her şeyde olduğu gibi ölmekte de geç kaldım."*

Bir aydın olarak Tanyol'un belki de hayatındaki en büyük dram, çevresindeki kişilerin birer ikişer kendisinden uzaklaşmasına tanık olmasıdır. Erkan Çav'ın, bir şair, öğretmen, felsefeci ve sosyolog olarak Tanyol'un yaşamöyküsü ve düşüncelerine odaklanan titiz ve ayrıntılı çalışması onu "Dramın Aydını" olarak tavsif ediyor. Ancak sormak gerekiyor, Tanyol nasıl bir dramın aydınıdır? Bağlı ve sorumlu olduğu kürsüde, basın-yayın organlarında ve ülkede gerçekleştirilen siyasi tasfiye ve haksızlıklarda oynadığı rolü kayıtsızlıkla geçiştirmek mümkün müdür? Aydın kıyımının meşru görüldüğü bir

ülkenin aydını olarak Tanyol'un hiçbir zaman siyasi görüş ve tutumlarından dolayı baskı, tasfiye ve sürgüne maruz kalmadığı gibi, daima güçlülerin yanında saf durarak kendi şahsi konumunu korumayı başardığı görülmektedir. Etrafındaki kişiler hoyrat devlet makinasının ve kurumlarının hışmına maruz kalırken, o herhangi bir mağduriyet yaşamamıştır. Bu bakımdan Tanyol Hoca'nın meziyetleri çoktur. Uzun yıllar maharetle yönettiği kürsü halihazırda onun "eşsiz" mirasını başarıyla sürdürüyor.

Kaynakça

- Sencer, Muzaffer, *Osmanlı Toplum Yapısı*, Ant Yayınları, İstanbul, 1969.
- Sezer, Baykan, "Türk Toplum Tarihi Üzerine Tartışmalar 1: Feodalizm", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 4, 1978.
- Tahir, Kemal, *Notlar / Batılılaşma*, Bağlam Yay., İstanbul, 1992.
- Tahir, Kemal, *Notlar / Osmanlılık/Bizans*, Bağlam Yay., İstanbul, 1992.
- Tanyol, Cahit, "Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, 7 (1952): 70-108; 8: 126-136; 9: 66-116.
- Tanyol, Cahit, *Sosyal Ahlak: Laik Ahlak Giriş*, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1960.
- Tanyol, Cahit, "Türkiye'de Burjuva Meselesi", *Yön*, Sayı: 44, 17 Ekim 1962, s. 6.
- Tanyol, Cahit, "Tehlike Çanı III: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", *Yön*, Sayı: 124, 13 Ağustos, 1965, s. 16; "Tehlike Çanı IV: Çıkar Yol Niçin Sosyalizm?", *Yön*, Sayı: 129, 17 Eylül 1965, s. 12; "Tehlike Çanı V: İslamın Cenneti Sosyalizmdir", *Yön*, Sayı: 130, 24 Eylül 1965, s. 7.
- Tanyol, Cahit, *Kuruluş ve Fetih Destanı*, Gün Matbaası, İstanbul, 1969.
- Tanyol, Cahit, *Sosyolojik Açından Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar*, Okan Yayınları, 1970.
- Tanyol, Cahit, *Atatürk ve Halkçılık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1981.
- Tanyol, Cahit, *Laiklik ve İrtica*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1989.
- Tanyol, Cahit, *Çankaya Dramı: Silahlı Ordu/Silahsız Ordu*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1990.
- Tanyol, Cahit, *Son Liman, Şiirler*, İstanbul, 1992.
- Tanyol, Cahit, *Türkler ile Kürtler*, Era Yayınları, İstanbul, 1993.
- Tanyol, Cahit, *Düş Yorgunu*, Gendaş Yayınları, İstanbul, 2001.
- Tanyol, Cahit, Cumhuriyet gazetesi ve Cem dergisi yazıları.
- Tanyol, Tuğrul, "Hayata, Edebiyata, Düşünceye Dair - Cahit Tanyol ile Söyleşi", *Cogito*, Sayı: 35, 2003.